

BRANKA TAFRA
Sveučilište u Zagrebu
Hrvatski studiji, Studij kroatologije
Ulica grada Vukovara 68, HR-10000 Zagreb

ZNAČENJE NARODNOGA PREPORODA ZA HRVATSKI JEZIK¹

Rad je pisan u povodu 170. obljetnice ilirskoga preporoda, središnjega, najdjelotvornijega razdoblja hrvatskoga narodnoga preporoda. Raspravlja se o njegovu mjestu u tadašnjim europskim kretanjima, o razlozima za ilirskim imenom, o jeziku kao glavnom identifikacijskom sredstvu u nacionalnoj integraciji, o jezikoslovnoj djelatnosti, iznose se jezikoslovni protudokazi nekim neutemeljenim mišljenjima u slavistici o tom vremenu i o današnjoj standardnojezičnoj situaciji na novoštokavskom prostoru. Jezičnim se podacima o novoštokavskim tipičnim obilježjima u pretpreporodnim književnim i jezikoslovnim djelima dokazuje da su novoštokavski temelji hrvatskoga standardnoga jezika položeni prije 19. st., da su hrvatski jezikoslovci 30-ih godina 19. st. prihvatili takav izbor potpuno samostalno i da je bečki književni dogovor ostao samo mrtvo slovo na papiru.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatski narodni preporod, ilirizam, hrvatski jezik, novoštokavština, standardni jezik*

UVOD

Gljuč za razumijevanje povijesti hrvatskoga standardnoga² jezika leži u razumijevanju simbolike mijenjanja naslova *Danicze horvatzke, slavonzke y dalmatinzke* u *Danicu ilirsku* te prelaska na novi slovoapis 1836. godine, kojom godinom počinje ilirski preporod, čiju danas 170. obljetnicu obilježavamo. O hrvatskom je narodnom preporodu, pa i o ilirizmu, pisano veoma mnogo sa svih aspekata. Unatoč tomu još se znaju čuti i pročitati pogrešna tumačenja o tom vremenu, pogotovo kad je riječ o standardnom jeziku. Djelomice je tomu uzrok i nepoznavanje bitnih podataka o tom razdoblju, ali i određeni stereotipi kojih

¹ Predavanje održano u Zadru, 23. ožujka 2006, na tribini Matice hrvatske u okviru Danâ hrvatskoga jezika. Pod sličnim je naslovom ("Jezično značenje hrvatskog narodnoga preporoda") pisao Brozović (1966) o 130. obljetnici hrvatskoga narodnoga preporoda.

² U radu se rabi naziv *književni jezik* za kulturne naddijalektne idiome koji se izgrađuju na osnovi pisanih spomenika, a naziv *opći jezik* (*lingua communis*) kad se takav kulturni idiom svjesno odabire za širu javnu komunikaciju i kad se počinje normirati. Kad njegove norme postanu obvezne u javnoj upotrebi, kad se kodificiraju, riječ je o *standardnom jeziku*. (O fazama stvaranja općega jezika javne komunikacije usp. Škiljan 1998.)

se slavistika u svijetu teško odriče. S druge pak strane i Hrvatima, nakon svih bolnih povijesnih iskustava, slušati o ilirizmu i južnoslavenizmu, idejama koje su obilježile sredinu 19. stoljeća u Hrvatskoj, biva ponekad teško, pogotovo ako nisu u stanju na čitav kompleks gledati iz perspektive onoga vremena. I u prvom i u drugom slučaju ne uzimaju se u obzir sve činjenice. A činjenica je, koja je vidljiva kad se iščitavaju jezični priručnici, da se sredinom 19. st. u supstanciji i strukturi hrvatskoga standardnoga jezika nije ništa bitno promijenilo. Zbog toga ni ime ni ideologija nisu toliko važni, važno je što su ljudi tada napravili. Recimo odmah na početku da je rijetko koje razdoblje u hrvatskoj povijesti imalo toliko veliko značenje za hrvatski narod i njegov jezik kao što je to imao narodni preporod. Značenje preporoda ogleda se u svim područjima života. Istražuje se gotovo u svim znanostima, osnivaju se institucije trajne vrijednosti (Čitaonica, Matica, kazalište, Gospodarsko društvo, Akademija ...), izdaju se djela starih hrvatskih pisaca, skuplja se povijesna građa, djela narodne književnosti, proučava glagoljica, izlaze brojni časopisi i novine, kultura se demokratizira.

Sastavni i najvažniji dio te bogate djelatnosti jest rad na jezičnoj problematici. Jezik je za preporoditelj bio središte interesa, potvrda njihova nacionalnoga identiteta, izvor slaganja i razilaženja, sredstvo za ostvarivanje političkih ciljeva. Jezična problematika postala je brigom i onih koji se jezikom služe kao sredstvom komunikacije, a ne samo onih kojima je jezik predmet istraživanja. Tu nam je brigu preporod ostavio u nasljeđe, pa će se jezičnim problemima često baviti šira javnost kako tada, tako i sada. Tih su tridesetih godina 19. st. u Hrvatskoj povijesne okolnosti pogodovale jačanju integracijskoga nacionalnoga procesa rezultat kojega je oblikovanje hrvatske nacije. Bilo je puno razloga zašto je upravo jezik postao sredstvom nacionalne identifikacije, ali je svakako neposredni bio borba još od kraja 18. st. protiv uvođenja mađarskoga jezika u škole, što je pridonijelo jačanju svijesti o nužnosti da hrvatski jezik uđe u javni život. Tako je ujedinjenje svih Hrvata u jednom standardnom jeziku zapravo bilo glavni integracijski element hrvatske nacije. I to jest najvredniji rezultat bogate raznovrsne aktivnosti hrvatskih preporoditelja.

IZVORI ILIRIZMU

Hrvatski se narodni preporod treba promatrati u kontekstu tadašnjih europskih zbivanja. Bilo je to vrijeme građanskih pokreta nacionalnoga buđenja i konstituiranja nacija u srednjoj Europi te prijelaza iz feudalnoga u kapitalističko društvo. S vlastitim posebnostima hrvatska se književnost nalazi u tokovima romantičarske književnosti. Jezikoslovlje je pak pod snažnim utjecajem tadašnje slavističke znanosti, a rješavajući svoje probleme, jezikoslovci prate što drugi u Europi rade. Česi, Nijemci, Rusi izgrađuju svoju znanstvenu terminologiju i postaju uzor Hrvatima u sličnim nastojanjima.

Najdjelotvornija i najorganiziranija faza preporoda bila je faza ilirizma. Ilirizam je u prvom redu ideologija, panslavizam u malome, koji je zahvatio Hrvatsku 30-ih godina 19. st. i koji je bio pokretač općega narodnoga preporoda. On se nadograđuje na ideju o slavenskoj uzajamnosti koja se na hrvatskim prostorima javlja još od protureformacije, a koja je u 19. st. dosta proširena u slavenskom svijetu. Dok su se njome u prošlosti zanosili pojedinci, sada je ona ugrađena u kulturni program hrvatskih mladih intelektualaca koji su se školovali u europskim gradovima i koji su bili nadahnuti romantičarskim pokretom koji je zahvatio Europu. Zašto se preporod javlja pod ilirskim, a ne pod hrvatskim imenom? Mladi su hrvatski intelektualci mogli započeti samo kulturni pokret i samo pod neutralnim

imenom, kao što je ilirsko, jer bi pod nacionalnim imenom to bila opasnost za Habsburšku Monarhiju. Ne treba smetnuti s uma da je riječ o nacionalnom pokretu u čijoj su pozadini politička nastojanja te da je trebalo puno mudrosti da se pod plaštem kulturnoga pokreta pokušaju ostvariti i političke težnje za ujedinjenjem. Uz to, što je bitno, prema nacionalnoj koncepciji, čiji je najznačajniji predstavnik Johann Gottfried Herder, a koja je imala snažan odjek i u nas, identitet naroda određuje jezik, odnosno obilježje naroda nije prostor i država nego jezik. Tomu treba dodati da je u slavistici, čiji su istaknuti predstavnici Pavel Šafařík, Jan Kollár, Janez Kopitar, klasifikacija slavenskih jezika bila sasvim nejasna. Smatralo se da postoji jedan slavenski jezik s četiri narječja: poljsko, češko, rusko i ilirsko, koje je imalo nekoliko podnarječja. Hrvatski je u takvim razredbama jako loše prolazio, jer se kajkavsko narječje uvrštavalo u slovenski jezik, a štokavsko u srpski. Uz to hrvatskim se imenom najčešće nazivala sjeverozapadna, dakle kajkavska Hrvatska, pa je postojala mogućnost da se to ime shvati kao nametanje i da se teže postigne književnojezično ujedinjenje. Nije zanemariva ni teorija po kojoj su južni Slaveni potomci Ilira, naroda koji je prije slavenske seobe nastavao Balkan. Sve je to razlog zašto su hrvatski preporoditelji uzeli ilirsko ime koje je imalo na ovim prostorima dugu tradiciju, još od antičkih vremena. Pod njim su razumijevali dvoje: jedno je južnoslavenski prostor (antički *Illyricum*), a drugo je razjedinjeni nacionalni korpus, trojednica (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija). To i sami ilirci kažu: "U užjem samo znamenovanju" ilirsko se ime upotrebljava kada je "govor o našem trojednom: dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskom tèlu u obće" (Rakovac, 1842: 371). Ilirsko je ime istoznačnica za južnoslavensko samo u programima, ali je u praksi ono istoznačnica za hrvatsko ime, što pokazuje i njegova zamjena u naslovima gramatika (umjesto ilirska slovnica hrvatska slovnica) i u imenima institucija (*Matica ilirska* mijenja ime u *Matica hrvatska*). Razloge pojave ilirizma vrlo je dobro uočio Rakovac (1842: 373–374): "Nèšto baš ova slabost pokrajinskih literaturah, nèšto sve silnie nasèrtanje tuđjih jezika u našu domovinu, nèšto želja višjega izobraženja naroda našega porodi u novie vrème požudu sjedinjenja obćih dosad razkomadanih duševnih silah, i u slèd toga naravno potrebu obćenitoga književnoga jezika i literature, dakle i naimenovanje za ovaj jezik i literaturu. To je bio povod i postanak Ilirizma." Ilirsko je ime bilo u odnosu na druga neutralno, a imalo je dugu tradiciju pa nije bilo sasvim strano ni novo. Pod njim se lakše i brže moglo postići kulturno ujedinjenje hrvatskih zemalja, a u ambicioznijoj inačici i južnoslavenskih. Bilo je pojedinaca u drugim južnoslavenskim zemljama koji su se zagrijali za ilirsku ideju pa je suradnja znala biti vrlo živahna (dovoljno je pogledati u *Danici* dopise "Ilira" iz raznih krajeva), ali je sve to ostala samo pusta želja mladih zanesenjaka. Slovenci, Srbi i Bugari imali su drugačije političke putove, pa i drugačiji razvoj književnoga jezika kao bitnoga obilježja svoje kulture.

Bilo je vrlo različitih pogleda na to kakav bi trebao biti književni jezik, bilo je prilično mnogo neslaganja oko slovopisnih rješenja, bila su dva kandidata za općenacionalni književni jezik, a na kraju krajeva središte je svih zbivanja bio kajkavski Zagreb, pa ipak u prilično kratko vrijeme Hrvati su postigli književnojezično ujedinjenje. Bilo je to moguće iz nekoliko razloga. Prvo, postojala je jaka želja da se jedinstvo ostvari, drugo, napravljeni su određeni kompromisi i kad je riječ o slovopisu (nešto novo, nešto staro) i kad je riječ o jeziku (normirani su oblici zajednički svim trima narječjima³), treće, posrijedi

³ "Proučivši sva tri narječja, prihvatili (smo) iz štokavštine one oblike, kojimi se ona najjače iztiče, a zadržali iz kajkavštine i čakavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izumrlj medju štokavci, tako da su se braća mogla dobro medju sobom razumievati, što je glavni cilj jezičnoga jedinstva. Takovim su načinom doveli Ilirci na čudo svieta u kratko vrijeme kajkavce i čakavce u štokavsku zajednicu" (Veber, 1884: 623).

je završna faza višestoljetnoga nastojanja da se izgradi jedan književni jezik i četvrto, ne baš nebitno, kajkavci su bili spremni žrtvovati svoj književni jezik u korist većinskoga, štokavskoga književnoga jezika, ali i štokavci svoju književnojezičnu ikavsku tradiciju⁴ i pridružiti se jekavskoj. Osim toga osnovnoga cilja ilirci su u svom programu imali i ujedinjenje svih južnih Slavena u jednom književnom jeziku. Ta su programska načela navodila slavistiku na zaključak da se zaista tada počeo izgrađivati jedan standardni jezik za dio južnoslavenskoga prostora. Pritom se nije uzimao u obzir velik broj jezikoslovnih djela koja su bila u suprotnosti s iznesenim programskim načelima. U njima nema ni traga nekome zajedničkomu, južnoslavenskomu jeziku, u njima je opisan samo hrvatski jezik kakav je dotad bio u upotrebi.

S povijesnoga gledišta konstituiranje moderne hrvatske nacije svakako je najvažniji posljedak hrvatskoga narodnoga preporoda. Ta je činjenica nemjerljiva s utopijskim idealizmom skupine hrvatskih preporoditelja. Pa ipak, ilirsko ime i pojam ilirizma ostali su zaštitni znak toga burnoga vremena. Paradoksalno, ali je točno da je, iako pod ilirskim, dakle nenarodnim imenom, ilirski preporod najviše pridonio buđenju nacionalne svijesti i ujedinjavanju hrvatskih zemalja najprije u jednom književnom jeziku, a onda i politički. Ilirizam je obilježavao razdoblje između 1836. i 1842, kada pod ilirskim imenom izlazi *Danica ilirska*, kulturni tjednik, okupljalište iliraca, mjesto iznošenja programskih ideja. Od 1843. do 1845. ilirsko je ime zabranjeno, a kada se ponovno uvodi,⁵ nema više onoga zamaha kao prije. S godinom 1849. prestaje izlaziti *Danica*, ilirci se razilaze, a prevladava sve više narodno ime, hrvatsko. No, dah toga vremena punoga nacionalnoga zanosa koji je poticao na djelovanje u svim društvenim područjima osjećao se još dugo, a u jezikoslovlju se tragovi "ilirske" norme pronalaze i početkom 20. st. To su pozitivne posljedice, a negativne su vidljive, nažalost, još i danas. Naime, u dijelu slavistike vlada pogrešno mišljenje da su se polovicom 19. st. Hrvati i Srbi ujedinili u jednom standardnom jeziku, srpskohrvatskom. Većina koja tako misli smatra da se on u 20. st. razvijao kao policentrični jezik poput njemačkoga, španjolskoga ili engleskoga. Kad je pak riječ o događanjima 90-ih godina prošloga stoljeća, podvojena su mišljenja, jedni su uvjereni da i dalje postoji jedan standardni jezik, policentrični srpskohrvatski, a drugi da je umjetno, političkom voljom stvoreno nekoliko novih standardnih jezika. Usporedba s policentričnim standardnim jezicima pokazuje sasvim nešto drugo. Engleski se jezik proširio iz jednoga središta u engleske kolonije i s vremenom se u njima razvijao u drugom smjeru nego engleski engleski. Hrvatski i srpski su imali potpuno dva odijeljena puta koja su se tek u 20. st. zbog političkih razloga približila, ali nikad se nisu stopila u jedan, uvijek su ostala dva. Tvrdnje da su Hrvati od Karadžića preuzeli novoštokavštinu lako je provjeriti u jezikoslovnim i drugim pisanim djelima 19. st. Potrebno je vidjeti jesu li ona dosljedno novoštokavska kakav je Karadžićev jezik i ima li prije iliraca novoštokavskih djela u Hrvata. Zna se da ih u Srbiji prije Karadžića nema.

Posljednjih se godina u slavističkim krugovima čuju tvrdnje o navodnoj restandardizaciji na središnjem južnoslavenskom prostoru, odnosno o raspadu jednoga standardnoga jezika na nekoliko novih koji se tek sada diferenciraju "umjetnim" povećavanjem razlikovnih obilježja prema drugim južnoslavenskim standardnim jezicima koji su nastali na istoj

⁴ Nije lako bilo krugu oko Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske* napustiti i svoj slovoпис i svoju ikavicu, ali radi sloge netko je morao podnijeti žrtvu.

narječnoj osnovi. Postavlja se logično pitanje odakle ta razlikovna obilježja ako je to bio jedan standardni jezik već 150 godina.

Do 19. st. Hrvati su osim bogate književnosti, s renesansnom i baroknom književnošću europskih umjetničkih dosega, imali mnoge rječnike (prvi davne 1595), gramatike (prvu 1604) i pravopise (u 18. st. nekoliko), pa je u 19. st. samo završeno oblikovanje jednoga višestoljetnoga procesa stvaranja zajedničkoga književnoga jezika. Pri povlačenju usporedbi sa srpskim jezikom često se zaboravlja da Hrvati polovicom 19. st. u izgrađivanju standardnoga jezika nisu počeli od nulte točke. Opće je poznato da je Vuk Stefanović Karadžić tek 1818. objavio *Srpsku gramatiku* i *Srpski rječnik* i da od toga vremena počinje povijest današnjega srpskoga standardnoga jezika. Hrvatski književni jezik štokavske dijalektne osnove seže u renesansu, a njegov izbor, a ne izbor čakavskoga književnoga jezika za *opći jezik* (*lingua communis*) upravo zbog veće proširenosti štokavštine pada u doba katoličke obnove kad se takav kulturni idiom svjesno odabire za širu javnu komunikaciju i kad se počinje normirati. Nikakav se prekid u kontinuitetu nije dogodio. Istraživanje hrvatskih gramatika od prve 1604. do 1899, odnosno do gramatike Tome Maretića (Tafra, 1995), najznačajnijega hrvatskoga vukovca, dalo je zanimljive rezultate. U tom je razdoblju bilo stotinjak izdanja hrvatskih gramatika. Iz njih se ponajbolje vidi jezična norma. Otkrivena su zajednička obilježja te norme te utvrđeno da se u narodnom preporodu ništa bitno od nje nije promijenilo. Promijenjen je samo pravni položaj hrvatskoga jezika i proširene njegove funkcije.

U Hrvatskom saboru do 1847. godine bio je službeni jezik latinski. Te je godine službenim postao hrvatski. Godinu prije, 1846, hrvatski je jezik postao sveučilišni predmet. Godine 1868. Hrvatsko-ugarskom nagodbom hrvatski je službeni jezik u Slavoniji i Hrvatskoj (sjeverozapadnom dijelu današnje Hrvatske). Te činjenice upućuju na zaključak da je hrvatski jezik dotad već bio potpuno izgrađen i kodificiran, da je imao sva obilježja standardnoga jezika, jer u suprotnome ne bi mogao preuzeti funkcije koje su dotad imali strani jezici i postati jezikom javne polifunkcionalne komunikacije.

JEZIKOSLOVNA RADIONICA

Impresivna je i količinski i raznolikošću jezikoslovna djelatnost hrvatskih preporoditelja. O jeziku se veoma mnogo pisalo, vođene su žestoke raspre,⁶ udareni su temelji mnogim znanstvenim terminologijama, sve u svemu jezik je postao predmetom izučavanja te se može reći da od toga doba počinje i hrvatsko jezikoslovlje u modernom smislu. Nezaobilazna je uloga Matice ilirske u tadašnjem kulturnom životu. Njezin prvi tajnik, Vjekoslav Babukić, bio je pravi čovjek na pravom mjestu. Radio je na izdavanju starih pisaca, skupljao pretplatu, slao knjige u svijet, nabavljao časopise i knjige, dopisivao se s mnogima sa svih strana. Kada je veliki slavist Jan Kollár posjetio Čitaonicu ilirsku, našao je bogatu knjižnicu i na stolu dvadeset i pet različitih novina, što dovoljno govori o Babukićevoj marljivosti i o Matičinoj djelatnosti. Babukić je slao knjige u Leipzig, Prag, Peštu, Požun, Beč, u Srbiju, Sloveniju, u Dalmaciju, u Bosnu, ali je odatle dobivao knjige

⁵ Kralj je dopustio početkom 1845. upotrebu ilirskoga imena, ali samo u književnosti.

⁶ Znali su se vrlo žestoko sukobiti samo oko jednoga slova pa nas ne mora čuditi ni današnje trošenje silne energije zbog pisanja *neću* ili *ne ću*.

pa ih je prodavao, bez provizije. Da bi se knjige mogle uopće tiskati, trebalo je novca, pa je požrtvovani Babukić skupljao pretplatnike od Leipziga do Dubrovnika. Smičiklas (1876) svjedoči da je bio središte svega knjižarstva i da je u tom poslu bio kralj nad svima te da su narudžbe knjiga obuhvaćale tisuće listova. Uza sve to Babukić je stigao tražiti članove za Maticu ilirsku te su, zahvaljujući njegovu prijateljstvu s poznatim češkim i slovačkim slavistima, godine 1845. jednu četvrtinu svih članova Matice činili Česi. Tako je Gaj u proglasu uoči 1843. mogao istaknuti da je "horvatsko i slavonsko ime trubljom ilirstva razglušeno među svimi izobraženim narodima Europe" i da je sada "toli slavno poznato, kakono to prije od svoga postanka nikada nebijaše". Tako je politički rascjepkana mala Hrvatska kulturom bila dio ondašnje Europe, nastojeći nadoknaditi propušteno.

Osim izdavanja starih hrvatskih pisaca, preporoditelji su objavili velik broj jezičnih priručnika. Od 1836, od prve "ilirске" gramatike Vjekoslava Babukića, do 1876, do posljednje "ilirске" gramatike, Veberove *Slovnice hèrvatske*, izašlo je preko 50 gramatičkih izdanja, mnogi dvojezični i višejezični rječnici. Djelovali su mnogi jezikoslovci, a među njima su najutjecajnije gramatičari Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić i Adolfo Veber, veliki leksikograf i terminolog Slovak Bogoslav Šulek te Vatroslav Jagić, slavist svjetskoga glasa, koji je u mladosti bio ilirac. Od djela valja izdvojiti Babukićevu *Osnovu slovnice slavjanske narječja ilirskoga* (1836), prvu općehrvatsku gramatiku, koja je bila temelj jezične norme do kraja 19. st., zatim *Ilirsku slovnicu* (1854), prvi pokušaj znanstvene gramatike u nas, Mažuranićevu *Slovnicu hèrvatsku* (1859), Veberovu *Skladnju ilirskoga jezika* (1859), prvu samostalnu sintaksu, i *Slovnicu hèrvatsku* (1871), zadnju školsku gramatiku u kojoj još nema nimalo utjecaja književnojezične škole Vuka Stefanovića Karadžića, *Deutsch-illirisches Wörterbuch* (1842) Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, te *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* (1860), *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* (1874), prvi hrvatski moderni terminološki rječnik, i *Jugoslavenski imenik bilja* (1879) Bogoslava Šuleka. Premda su mnoga ta djela nastala poslije ilirskoga preporoda, ona su plod iste filološke škole pa za njih ne vrijede vremenske granice.

Kako se školski udžbenici tek tada počinju pisati i na hrvatskom jeziku ili na njega prevoditi i kako je to vrijeme utemeljivanja mnogih znanosti, izuzetno se mnogo stvaraju nove riječi bilo tvorbom, bilo posuđivanjem iz drugih narječja, iz narodnoga govora, te iz drugih, ponajprije slavenskih jezika. Od toga mnoštva novih riječi mnoge su ostale sve do danas. Iako se u literaturi često ističe da ilirizam obilježava jezični purizam, bilo je to vrijeme i posuđivanja velikoga broja internacionalizama, bez kojih ne bi bila moguća intelektualna nadgradnja. Da bi se razumio jezični purizam 19. st., treba upoznati način kako je veliki leksikograf Bogoslav Šulek popunjavao leksičke praznine u hrvatskom jeziku. Mnoge je riječi Šulek pronašao u narodu, i to ne samo među štokavcima (npr. kajkavske *piknja*, *črknja*, *vlas*, *klobuk* ...). Druge je posudio iz slavenskih jezika, najviše iz češkoga i slovačkoga, ali i iz slovenskoga, poljskoga i ruskoga (npr. *dojam*, *geslo*, *naklada*, *okolnost*, *ploha*, *prirodopis*, *stanovište*, *stroj*, *sustav*, *zemljovid* ...). Nitko nije tako majstorski iskoristio tvorbene mogućnosti kao Šulek. On je s lakoćom iskorištavao brojne tvorbene modele hrvatskoga jezika. "Ako su Niemci s razlogom počeli zazirati od tuđih riečih, te zahtievati, da se zamienne korjenitimi njemačkimi besjedami, to valja još više za nas. (...) Nije doduše nijedan jezik sasviem čist od tuđih riečih, a nije ni naš, nit' će ikad biti; nu ako i jest prosto upotrebljavati po gdjejkoju tuđu duhu jezika primjerenu besjedu, to mora bivati s načinom" (Šulek, 1874: XIII–XIV). Premda je znanost internacionalna, Šulek jednostavno ne misli da bi se preuzimanjem europskoga kemijskoga nazivlja primakli općoj

europskoj obrazovanosti, i to je razlog zašto on uporno stvara novotvorenice i prevedenice ili posuđuje slavenizme. Unatoč Šulekovu purizmu, zahvaljujući upravo Šuleku (a našli bismo još sličnih jezikoslovaca), u hrvatski je jezik tada ušlo mnoštvo internacionalizama (npr. *adresa, aerodinamika, aforizam, akord, akril, akustika, akvarij, alegorija, analitika, apstrakcija, atom, fizika, flegmatičan, formalan, fosfor, hiperbola* itd.). Prema tomu takav purizam ne može imati pejorativno značenje koje mu neki lingvisti pripisuju (usp. Crystal, 1985), a u usporedbi s Karadžićevim novoštokavskim purizmom zaista je blaži. Bilo je to vrijeme velikoga punjenja hrvatskoga leksika novim riječima. Upravo taj novi leksik čini najveću razdjelnicu hrvatskoga i srpskoga jezika. Dok se srpski leksik temeljio na ruralnom, ilirci su ga gradili na urbanom jeziku, kako je to već uočio Thomas (1988), a kao što su to činili i njihovi prethodnici (dovoljno je usporediti *Lexicon latinum /1842/* Andrije Jambrešića). Detaljno istraživanje hrvatskoga leksika⁷ i usporedba sa srpskim leksikom druge polovice 19. st. pokazala bi svu neutemeljenost tvrdnji o tadašnjem početku izgrađivanja zajedničkoga hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika, odnosno o jedinstvenosti književnoga jezika.

Početak djelovanja preporoditelja s Ljudevitom Gajem kao ideološkim vođom obilježila je njegova knjižica *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa* (Budim 1830). Bio je to prijedlog slovopisne reforme koji se zasnivao na načelu jedan fonem – jedan grafem. Iako je slovopis bio savršen, on nije prihvaćen jer ga nisu odobrile vlasti, a nije bilo ni glasila koje bi ga podržalo. Ta je knjižica, kao i *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967, imala golemo značenje ne sama po sebi, nego po onome što je pokrenula, što je došlo poslije. Godine 1835. Gaj je, dobivši odobrenje, počeo objavljivati *Narodne novine* i kulturni dodatak *Daniczu horvatzku, slavonzku y dalmatinzku*. U *Danici* se na početku objavljuju prilozi i na kajkavskom i na štokavskom, slavonskim i kajkavskim slovopisom, ali već u 10. broju iste godine Gaj uvodi novi slovopis, nazvan poslije po njem *gajica*, koji su prihvatili i Slovenci, ali i Srbi koji pišu latinicom, a kojim se uz neznatne promjene i danas služimo. Prvi tekst pisan tim slovopisom jest *Horvatska domovina* Antuna Mihanovića, koja je poslije postala hrvatskom himnom te ta pjesma i njezin slovopis na neki način simboliziraju žuđeno jedinstvo. Takozvano *rogato e* (ě) znak je raspoznavanja ilirskoga slovopisa. Njegovo uvođenje na početku preporoda bilo je najmudrije rješenje koje su ilirci mogli tada donijeti da bi Hrvate ujedinili u jednom književnom jeziku. Ono je simbolički objedinjavalo sve naše govornike, jer ga je svatko mogao čitati kako je tko htio: *lipo, lepo, lijepo*, premda je normativni izgovor bio samo jekavski kako su propisivali gramatičari, dakle dugi je jat bio jednosložan: *liep, mlie-ko*, dok je u Karadžića on bio dvosložan: *li-jep, mli-je-ko*. Pisanje odraza staroga jata i uopće njegov fonološki status ponajbolje pokazuje onu razliku između dvaju književnojezičnih modela, onoga prije Tome Maretića, glavnoga hrvatskoga predstavnika književnojezične koncepcije Vuka Karadžića, i onoga od Maretića, koju je Vjekoslav Babukić sazeo u jednu rečenicu upućenu Karadžiću: "Ali mi ne naměřavamo, kao Vi, jedno narěčje gospodujućim učiniti, veće u jednom *najmljenom* znaku svakolika narěčja sjediniti" (Babukić, 1847: 73). Ispunivši svoju ujediniteljsku funkciju, "rogato" je *e* prepustilo mjesto dvoslovima *ie* i *je*, dotad najčešće rabljenim grafemima za dugi i kratki jatovski slog. Ti su se grafemi zadržali još i na početku 20. st. unatoč tomu što je tadašnja pravopisna norma određivala troslov *ije* za dugi jat. Zapravo je u 19. stoljeću pitanje jata bilo riješeno i slovopisno i pravogovorno

⁷ Velika je šteta za kroatistiku što još nema rječnika toga vremena.

bolje nego danas. Naime, danas, nažalost, pitanje jata nije riješeno ni slovopisno (troslov *ije* nije pisani znak za tri fonema, *strjelice* i *strelice* i dalje se odapinjaju), a nije riješeno ni pravogovorno (*lijep* se može čitati na tri načina: dvosložno i jednosložno, a jednosložno s dvoglasnikom ili s dva fonema kao *je*) jer nema suglasja među jezikoslovcima što je normativno.

Godine 1836, dakle prije 170 godina, *Danica* mijenja ime u *Danicu ilirsku*, tekstovi su svi pisani ilirskim⁸ jezičnim i pravopisnim tipom, a iste godine u njoj izlazi prva općehrvatska gramatika: *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga* Vjekoslava Babukića. Babukić je bio među vodećim ilircima jedini štokavac po rođenju i njemu je pripala dužnost glavnoga jezičnoga kodifikatora. Po toj se gramatici učio hrvatski jezik, po njoj su se ispravljali tekstovi za objavljivanje i, što je najvažnije, kad je Hrvatski sabor 1847. umjesto latinskoga proglasio hrvatski jezik "diplomatički", bio je to upravo jezik koji je ta gramatika opisala.

Književni jezik koji Vjekoslav Babukić normira temelji se na novoštokavštini, ali između tih dvaju idioma ne postoji znak jednakosti. Vuk Karadžić i Đuro Daničić kodificiraju srpski književni jezik na osnovi određenoga novoštokavskoga govora, izjednačujući narodni i književni jezik. U književnom se jeziku smatra pravilnim samo ono što je u novoštokavskom dijalektu. Hrvatski su jezikoslovci polazili uvijek od jezika književnosti. Uz to su zarana bili svjesni da je književni jezik autonoman i da ima svoje zakonitosti. Ne samo do ilirskoga preporoda nego do kraja 19. st. hrvatska se jezična norma izgrađuje potpuno samostalno i prirodno, na svojim književnojezičnim i dijalektnim temeljima. Preporoditelji se, dakle, ne razlikuju od svojih prethodnika po shvaćanju književnoga jezika.

NOVOŠTOKAVSKI TEMELJI "ILIRSKOGA" JEZIKA

Kad tvrdimo da je glavni prinos narodnoga preporoda općenacionalno ujedinjenje u jednom književnom jeziku, treba imati na umu da hrvatski jezik nije odmah ušao u sve hrvatske krajeve, da je u Vojnoj krajini još bio njemački, a u Dalmaciji i Istri talijanski. Vrlo je važno utvrditi *koji* je jezik u doba preporoda kodificiran. Istraživanje je pokazalo da je to književni jezik (novo)štokavske dijalektne osnove (Tafra, 1993) koji se već nekoliko stoljeća izgrađivao. Dosljedna novoštokavska dijalektna osnova prihvaćena je tek krajem 19. st., i to ne odmah u svim segmentima javne komunikacije. Sve do 20. st. dijalektna je osnova književnoga jezika bila (novo)štokavska. Budući da još i danas dio slavista vjeruje da novoštokavski, i to srpskohrvatski standardni jezik počinje polovicom 19. st., važno je jezičnim podacima pokazati da se novoštokavski jezični elementi sreću već stoljećima u hrvatskim književnim i jezikoslovnim djelima i na taj način osporiti tvrdnje da su Hrvati upravo u vrijeme ilirizma preuzeli od Karadžića novoštokavštinu. Ako se izdvoje tipične novoštokavske jezične crte, kao što su četveronaglasni sustav, dva para afrikata, jekavski odraz jata, nastavak *-a* u G mn. u imeničnoj sklonidbi i izjednačeni nastavci u DLI mn., tada se može vidjeti da se one nalaze i u književnim i u jezikoslovnim djelima prije preporoda (Tafra, 2003). Poznato je da je prvi temeljit opis četveronaglasnoga sustava

⁸ Namjerno se upotrebljava pridjev "ilirski" da bude jasno o kojoj je književnojezičnoj koncepciji riječ s obzirom na to da svi jezikoslovci tada nisu imali jednako mišljenje o tome kakav bi trebao biti književni jezik.

dao Šime Starčević 1812. (Tafra, 2002), dakle mnogo prije Karadžića i Daničića, a da je jekavski (dakle, jednosložni refleks dugoga staroga fonema jata /ě/) bio odavno prihvaćen (Vončina, 1993), pa i normativno učvršćen, npr. u gramatici i rječniku Ardellija Della Belle 1728. godine. U 19. st. propisuju ga čak i hrvatski jezikoslovci koji se smatraju Karadžićevim pristašama, npr. Andrija Torkvat Brlić u svojoj gramatici (*Grammatik der illyrischen Sprache*, 1854).

Novoštokavština se po jednakim nastavcima u dativu, instrumentalu i lokativu množine (*ženama, radostima*) i po nastavku *-a* u imeničnom genitivu množine razlikuje od svih drugih hrvatskih dijalekata, ali i od ostalih slavenskih jezika. U vrijeme prodiranja novoštokavskih inovacija (prodiru od 15. st., a prevladavaju u 17. st.) razumljivo je da se u pisaca nalaze i stariji i noviji oblici, no oni će se kao gramatički sinonimi zadržati sve do 19. st. pa će biti normalno da gramatičari, koji inače nisu novoštokavci (primjerice M. A. Reljković), uz stare nastavke imaju i nove. Nasuprot toj uobičajenoj praksi miješanja nastavaka, iznenada, u vrijeme narodnoga preporoda, gramatičari izbacuju izjednačene novoštokavske nastavke u DLI mn. i normiraju samo starije te uvode dvojину u deklinaciju. Takav je izbor bio korak unazad i s obzirom na stanje u morfološkom sustavu štokavskoga narječja, i s obzirom na dotadašnje gramatike, i s obzirom na potvrde u pisaca. Ilirci su imali dva razloga za takav svoj izbor. Ne uzimajući određeni govor za osnovu književnoga jezika, s misijom da ujedine Hrvate u jednom književnom jeziku, izabrali su upravo one oblike koji su zajednički svim trima hrvatskim narječjima, ali koji su u suglasju i s ostalim slavenskim jezicima, "koji odgovaraju obćinskomu pravilu slavjanskoga jezika", koji se nalaze "u ilirskih knjigah i pësmah, kako i u slavenskom jeziku, u Sriemu, u Bačkoj, u Banatu, i u našem ilirskome narječju – u Primorju i kvarnerskih otocih" (Volarić, 1854: 28). Zajednički svakako nisu mogli biti sinkretski DLI mn. jer se upravo njima novoštokavština najviše razlikuje od svih ostalih hrvatskih dijalekata i slavenskih jezika. No, kako su oni bili jezična činjenica toga vremena, ilirci su oživjeli dvojину u kojoj su u starini nastavci *-ima* i *-ama* bili nastavci za DI. Tako su "sačuvani" dotadašnji nastavci, samo su bili krivo distribuirani. No, izvan zagrebačkoga kruga i dalje su se novoštokavski homonimni nastavci za množinske padeže pisali, najčešće kao sinonimni oblici uz starije⁹, a u nekim gramatikama¹⁰ i propisivali. Da je taj oblik gramatičke sinonimije bio općeprihvaćen, potvrđuju i takozvani hrvatski vukovci, pristaše Karadžićeve jezične reforme. Očekivalo bi se da će oni imati dosljedno novoštokavske oblike, ali neočekivano Andrija Torkvat Brlić, Pero Budmani i Mirko Divković uz novoštokavske oblike u DLI mn. kao dublete stavljaju i neizjednačene, dakle D *ženama, ženam*, L *ženama, ženah*, I *ženama, ženami*. Mirko je Divković svojim brojnim gramatikama uveo u škole karadžićevsko-daničićevski književnojezični model, ali on u *Oblicima hrvatskoga jezika* iz 1890. na prvom mjestu ima neizjednačene padeže jer ih smatra književnima, pa ih stoga rabi i u svom metajeziku, a izjednačene stavlja u zagrada jer su oni za njega dijalektni. Takvo će se gledanje zadržati u nekih autora još i početkom 20. st. No, može se pretpostaviti da bi, da se nije zbog ideoloških, ali i jezikoslovnih razloga Babukić opredijelio za starije nastavke, prirodno novoštokavski nastavci postupno prevladali.

⁹ Usp. zadarske novine *Zoru dalmatinsku*.

¹⁰ *Horvatsko-slavonska slovnica za početnike* (Varaždin 1847) Lavoslava Firholcera (tako na naslovnici!), iako slijedi normu zagrebačkih gramatika, ima i jedne i druge nastavke.

Genitivni nastavak *-a* kao tipično obilježje novoštokavskih govora nalazi se u starim gramatikama mnogo češće nego drugi genitivni nastavci. Propisujući ga već su prvi hrvatski gramatičari (Kašić, Mikalja) ugradili novoštokavštinu u temelje *općega jezika*. Taj će izbor poslije potvrditi i gramatičari 18. st. Tu tvrdnju ne ruši ni ponovna pojava starijih genitivnih nastavaka u gramatikama na početku narodnoga preporoda ni pisanje toga nastavka kao *-ah*. Naime, Babukić iz ideoloških razloga 1836. u *Osnovi slovnice slavjanske narječja ilirskoga* dopušta uz novoštokavski nastavak *-a* i nastavke *-Ø* i *-ov/-ev* samo zato što ti nastavci povezuju sva tri hrvatska narječja, ali su oni navedeni više kao opis mogućnosti nego kao propis jer se izričito kaže da je "pravi ilirski" nastavak *-ah*. U kroatistici postoje oprečna mišljenja o statusu genitivnoga *h*. Prema jednomu (Vončina 1999) on je dio nastavka, a prema drugomu (Tafra 1991) on je pravopisni znak za duljinu sloga. O tome je opširno pisano, pa ovdje ukratko zaključujemo da je i u slučaju genitivnoga *-ah*¹¹ riječ o novoštokavskom *-ā* zbog nekoliko razloga, od kojih su dva ključna. Prvo, u organskim idiomima na kojima se izgrađivao hrvatski književni jezik nema nastavka *-ah* u G mn. u imeničnoj sklonidbi, i drugo, slovo je *h* u povijesti hrvatskoga pravopisa služilo, uz naglasne znakove i udvojene samoglasnike, kao grafijsko sredstvo za označivanje duljine sloga, pa i genitivnoga

U ilirizmu se ništa ne mijenja osim što ta norma postaje kodifikacijska jer se propisuje za škole. Što je bilo različito u odnosu na prethodna razdoblja? Ništa bitno, samo nekoliko detalja. Nema novoštokavskih nastavaka u DLI mn., dakle suprotno od Karadžićeva jezika, jer su propisani stariji neizjednačeni nastavci (*jelenom, jelenih, jeleni; ženam, ženah, ženami; stvarim, stvarih, stvarmi; zdravim, zdravih, zdravimi*) iz dvaju razloga: prvo što je to bila hrvatska književna norma (uz dubletne novoštokavske nastavke: *ženama, jelenima, zdravima*) i drugo iz ideoloških razloga zato što je to obilježje svih nenovoštokavskih govora, ali i opće slavensko obilježje. Zbog DLI mn. govorimo o (novo)štokavskoj osnovi standardnoga jezika u to vrijeme.

ZAKLJUČAK

Polovicom 19. st. Hrvati su dobili jedinstven slovopis (*gajica*) i ujedinili su se u jednom književnom jeziku. Kad je Hrvatski sabor 1847. godine proglasio hrvatski jezik "diplomatičkim", jezična je norma postala obvezna za zajednicu, iako odmah nije mogla biti primijenjena na cijelom komunikacijskom prostoru. Taj se jezik nije razlikovao od jezika koje su dotad propisivale hrvatske gramatike. Nije riječ ni o kakvoj prijelomnici u povijesti hrvatskoga standardnoga jezika, nego o nastavku dotadašnjega hrvatskoga puta jezične standardizacije kojoj je temelj bio zacrtan pred četiri stoljeća. Tada su čakavci poput Aleksandra Komulovića i Bartola Kašića izabrali štokavštinu za opći jezik zbog njezine proširenosti, a gotovo dva i po stoljeća poslije to će učiniti i kajkavci iz istih razloga.

Ništa u hrvatskim gramatikama ne pokazuje da su preporoditelji prihvatili bilo što od Karadžićeve reforme. Da su prihvatili, prvo bi prihvatili fonološki pravopis, a pravopis je u vrijeme preporoda morfonološki (*vrabca, svatba*), također tradicionalan, s tim što je u prošlosti imao više primjesa fonološkoga, a sada je bio nešto dosljedniji prema Babukićevu pravilu "Piši za oko, a govori za uši" nasuprot Karadžićevu "Piši kako govoriš". Nema

¹¹ Riječ je i o genitivnom *-ih* u sklonidbi *i* (npr. *stvarih, kostih*).

jezičnih pokazatelja koji bi mogli dokazati da su ilirci proveli u praksu svoj književnojezični program o jednom književnom jeziku za sve južne Slavene (Tafra, 1993). Riječ je o tome da treba lučiti ideologiju od onoga što stvarno te gramatike normiraju. One su dio jednoga kontinuiteta u izgrađivanju istoga književnoga jezika. Zbog toga u njima ima mnogo toga što se nalazi i u prethodnima, ali i danas u temeljima hrvatskoga jezičnoga standarda. Oslonjenost na jezik književnosti i otvorenost jezičnoga standarda prema dijalektnomu bogatstvu hrvatskoga jezika ostale su do danas njegovo obilježje unatoč pokušaju na kraju 19. st. da se zbije u jezični kanon Vuka Karadžića.

Za povijest hrvatskoga književnoga jezika razdoblje je narodnoga preporoda s ilirizmom kao središnjom idejom imalo golemo značenje. Hrvati su tada izabrali štokavski između dotadašnja dva književna jezika, kajkavskoga i štokavskoga. Štokavski književni jezik imao je dva kraka: ikavski i jekavski. Jekavski se razvijao još od renesanse, ali su oba ta kraka isprepletana tako da se u doba ilirizma slijevaju u jednu maticu. Pritom ilirci nisu prihvatili novoštokavštinu kao osnovu standardnoga jezika pod utjecajem Vuka Stefanovića Karadžića i njegove reforme, niti su gradili zajednički jezik s drugim južnim Slavenima, što zorno pokazuju jezični podaci iz hrvatskih gramatika iz doba prije narodnoga preporoda i iz samoga preporoda.

Karadžićev književnojezični model po kojem je u književnom jeziku ispravno ono što je ispravno u narodnome (novoštokavskome dijalektu), a posebno odbacivanje umjetnoga slavenosrpskoga i uzimanje narodnoga kao književnoga našlo je pozitivna odjeka i u Hrvatskoj. Stoga je lako razumjeti zašto su se hrvatski i srpski (i jedan slovenski) pisci¹² sastali 1850. u Beču, gdje su potpisali književni dogovor kojim prihvaćaju ijekavsku štokavštinu za osnovu budućega zajedničkoga književnoga jezika. Taj se dogovor lažno interpretirao, a često se to i danas čini, kao hrvatsko preuzimanje Karadžićeva jezika, iako dogovor u praksi nije imao nikakva odjeka. Hrvati su i dalje pisali po svome, a Srbi ionako nisu prihvatili Karadžićevu ijekavicu.

Dakle, bečki književni govor nije imao bilo kakvo značenje za Hrvate jer se ništa nije promijenilo u dotadašnjoj jezičnoj kodifikaciji. Jezikoslovci koji tvrde da je značio početak srpskohrvatskoga standardnoga jezika, trebali bi odgovoriti što pripada predstandardnomu razdoblju toga jezika. Znači li to da je čakavac Marko Marulić pisao svoju *Juditu* (1501) srpskohrvatskim jezikom, da je isusovac, također čakavac, Bartol Kašić prevodio *Rituale romanum* (1604) na srpskohrvatski, da je kajkavac Andrija Jambrešić svoj četverojezični *Lexicon latinum* (1742) napisao na srpskohrvatskom, znači li to da Hrvati slavenosrpska djela Zaharija Orfelina iz 18. st. i jezik tih djela mogu smatrati svojim? Ostaje ipak nejasno, ako je riječ o jednom književnom jeziku, zašto je Stefan Rajić 1793. preveo *Satir* Matije Antuna Reljkovića na srpski¹³, zašto se na samom početku ilirskoga preporoda u *Danici* prevodilo sa srpskoga (Keipert, 2004) i zašto je Bogoslav Šulek prevodio na hrvatski Karadžićev prijevod *Biblije* u drugoj polovici 19. st. (Vince, 1978: 588–589), dakle nakon bečkoga dogovora. Vjerojatno u to vrijeme nisu bili u pitanju nacionalistički razlozi. Ili jesu? Naime, Greenberg (2005: 41) smatra da su bečkomu književnomu dogovoru prijetili izazovi koji su dolazili od hrvatskih nacionalista i vojevodaških Srba. I

¹² Vuk Karadžić, Đuro Daničić, Fran Miklošič, Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević, Dimitrije Demeter, Vinko Pacel, Stjepan Pejaković

¹³ "preveden' že na prosto-serbskij jezzyk' Stefanom Raičem'"

dok su Hrvati govorili o ilirskom, pa i o jugoslavjanskom jeziku, a Srbi (usp. Karadžićeva i Daničićeva djela) samo o srpskom jeziku, izlazi da su prvi nacionalisti, a drugi da nisu. Nevjerojatno je koliko slavisti ustrajavaju na važnosti bečkoga književnoga dogovora, pa čak i kad zaključuju da se zbog vrlo različitih književnojezičnih tradicija u Hrvata i Srba dogovor može "u najboljem slučaju razumjeti kao povijesna koincidenca u kojoj su se podudarali programi dvaju različitih jezičnih reformatora" – Gaja i Karadžića (Greenberg, 2005: 38). Činjenice govore da ni nakon bečkoga, ni nakon novosadskoga dogovora nije funkcionirao jedan standardni jezik pa se ti dogovori mogu s pravom usporediti s brakom iz interesa koji nikad nije konzumiran.

LITERATURA

Vjekoslav B a b u k i ć, 1847: "Prijateljski dopisi o pravopisu ćirilskimi i latinskimi pismeni medju Vukom Stefanov. Karadžićem i Vikoslavom Babukićem", *Kolo*, IV, Zagreb.

Dalibor B r o z o v i ć, 1966: "Jezično značenje hrvatskog narodnog preporoda", *Kolo*, br. 8–9–10, str. 249–253.

David C r y s t a l, 1985: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Basil Blackwell Ltd, Oxford.

Robert D. G r e e n b e r g, 2005: *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga*, Srednja Europa, Zagreb.

Helmut K e i p e r t, 2004: "Wie hat man 1835 in Zagreb aus dem serbischen Übersetzt?", *Germano-slavistische Beiträge*, Festschrift für Peter Rehder (Hrsg. M. Okuka, U. Schweier), München.

Dragutin R a k o v a c, 1842: "Mali katekizam za velike ljude", u: *Riznica ilirska 1835–1985*, priredio Miroslav Šicel, Cankarjeva založba i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb–Ljubljana 1985.

Tadija S m i č i k l a s, 1876: *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Zagreb.

Škiljan, D., 1998: *Javni jezik: pristup lingvistici javne komunikacije*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Bogoslav Š u l e k, 1874: *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, Zagreb.

Branka T a f r a, 1991: "Jesu li *ahavci* izgovarali *h*?", *Kolo*, 5–6, str. 47–64.

Branka T a f r a, 1993: *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb.

Branka T a f r a, 1995: "Obilježja hrvatske gramatičke norme do kraja 19. st.", *Filologija*, 24–25, str. 349–353.

Branka T a f r a, 2002: "Jezikoslovac Šime Starčević", u: Shime Starcsevich, *Nova ricsoslovica iliriska*, pretisak, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, str. 127–177.

Branka T a f r a, 2003: "Dijakronijski aspekti normiranja hrvatskoga jezika", u: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*, Filozofski fakultet, FF press, Zagreb, str. 305–319.

George T h o m a s, 1988: *The Impact of the Illyrian Movement on the Croatian Lexicon*, Otto Sagner, Munich.

Adolfo V e b e r, 1884: "Zagrebačka škola", u: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, kolo I, knj. 3, priredio I. Krtalić, Zagreb 1982.

Zlatko V i n c e, 1978: *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.

Fran V o l a r i ć, 1854: *Ilirska slovnica*, Vladateljna štamparija, Trst.

Josip V o n č i n a, 1993: "Hrvatski jekavski dugi jat", *Forum*, 4–6, str. 355–383.

Josip V o n č i n a, 1999: "Imenički genitiv množine od iliraca do vukovaca", *Filologija*, 33, str. 179–221.

THE SIGNIFICANCE OF THE NATIONAL REVIVAL FOR THE CROATIAN LANGUAGE

SUMMARY

The work was written on the occasion of the 170th anniversary of the Illyrian revival, the central, most effective period of the Croatian national revival. It discusses the revival's place within contemporary European developments, the reasons for the Illyrian name, language as the main identificatory means in national integration. It discusses linguistic activities, sets forth linguistic counterarguments to some unfounded opinions within Slavic studies of the time and it deals with today's standard language situation in the new-štokavian area. Relying on language data relating to new-štokavian typical features in the literary and linguistic works before the revival, the article proves that the new-štokavian foundations of Croatian standard language were in place before the 19th century, that Croatian linguists of the 1830ies accepted this choice wholly independently and that the Vienna agreement remained only a dead letter.

KEY WORDS: *the Croatian national revival, the Illyrian movement, Croatian language, new-štokavian, standard language*

